

М. І. Чмаравя

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры літаратуры і міжкультурных камунікацый

МДУ імя А. А. Кулешова

(Магілёў, Беларусь)

А. А. Суслянкоў

студэнт гісторыка-філалагічнага факультэта

МДУ імя А. А. Кулешова

(Магілёў, Беларусь)

**МАСТАЦКАЕ ЎВАСАБЛЕННЕ ТЭМЫ РАДЗІМЫ
Ў ТВОРЧАСЦІ ПАЭТАЎ БЕЛАРУСІ
ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ XIX СТАГОДДЗЯ**

У артыкуле аналізуецца адлюстраванне вобраза Радзімы праз мастацкія сімвалы і архетыпы ў творчасці паэтаў і пісьменнікаў Беларусі першай паловы XIX стагоддзя. На падставе прыведзенных прыкладаў сцвярджаецца, што рамантычны культ Радзімы быў звязаны не толькі з канкрэтнай гістарычнай сітуацыяй, але і з нацыянальнай сармацка-рыцарскай традыцыяй, калі Айчына і каханая былі прадметамі рыцарскага служэння і абагаўлення.

Адзін з вызначальных момантаў рамантычнай паэзіі — апяванне, узвышэнне Радзімы праз вобраз каханай, калі ствараецца праўдзівы культ, якому верна служыць і перад якім у пашане схіляецца рыцар-паэт. У беларускай і польскай паэзіі гэтае велічнае дваадзінства годна прагучала найперш у творчасці Адама Міцкевіча і Яна Чачота.

Каханкаю першаю нашай — айчына,
Ёй служым, яе мы шануем,
Другое ж каханне — вядома ж, дзяўчына,
Якую кахаем, мілуем [1, с. 87].

Гэтыя ўзнёслыя радкі з балады Яна Чачота «Наваградскі замак» сталі сімвалам веры і вернасці і для самога аўтара і для Адама Міцкевіча. Айчына — занябная, паняволеная, але гэтаклюбая сэрцу песняроў Літва-Беларусь, што на чужыне паўставала перад Адамам Міцкевічам ў вобліку Марылі Верашчакі, а перад Янам Чачотам у вобразе Зосі Малеўскай.

Даследчыца беларускага рамантызму І.Э. Багдановіч адзначае наступную асаблівасць: «Рамантычны рэгіянальны культ Айчыны быў звязаны ў Міцкевіча не толькі з канкрэтнай гістарычнай сітуацыяй, у якой ён пачынаў свой творчы шлях, але і з нацыянальнай сармацка-рыцарскай традыцыяй, калі Айчына і каханая былі прадметамі рыцарскага служэння і абагаўлення. Ва ўспрыняцці Міцкевіча гэтыя два ідэалы часам былі настолькі блізкімі, што паэтычны вобраз аднаго з іх адразу ж выклікаў асацыятыўную сувязь з другім, цесна зліваючыся ў адну карціну» [2, с. 18–19]. Гэтае меркаванне цалкам магчыма аднесці і да паэзіі Чачота.

Знакаміты санет А.Міцкевіча «Да Нёмна», напісаны ў гасцінным шчорсаўскім маёнтку, што ўзвышаўся над самай ракою, мае найбольшую колькасць перакладаў на беларускую мову з усіх твораў Міцкевіча — адзінаццаць. Вобраз Лауры-Марылі знітаваны з вобразам беларускай ракі. Нёман — выток радаводу, калыска маленства, рака маладосці, крыніца натхнення, сімвал Краю. Хвалі ракі адлюстроўваюць дзявочую красу, як сама яна ўвабрала прыгажосць гэтай зямлі:

Цень красы тут Лаура сачыла ў вадзе,
Валасы заплятала і ўквечвала скроні,
Вобраз вабны яе ў срэбных хваляў на ўлонні
Я слязамі ў запале муццў у жудзе [4, с. 54].

Заклучныя тэрцэты — гэта рытарычныя пытанні да Нёмна, у якіх — незагойны боль па страчанай маладосці, каханні:

Радаводная рэчка мая, дзе твае
Маладыя крыніцы, што білі няспынна,
Дзе нявінных гадоў навіна і правіна?
Дзе бунтоўнасць, якой мне цяпер не стае?
Дзе Лаура мая? Дзе былая сябрына?..
Знікла ўсё, што ж не высахлі слёзы мае! [4, с. 54].

У невялікім вершы — ужо «Марылі Путкамер», што, відавочна, ёсць надпісам на кнізе, — спроба пераплавіць каханне ў сяброўства, дзе

галоўнае — еднасьць духоўная. Адсюль прыняты ў хрысціянскім свеце зварот — сястра:

Сястра Марыя! Мы зрадніліся з табой

Не крэўнасцю, а душамі і духам [4, с. 60].

У вершы «Да М***» галоўны матыў памяці, што, адзіная, не здольна знікнуць, што ўвесьчасна вяртае мінулае. І ніякі, нават самы жорсткі загад-прымус, не можа знішчыць памяць. Больш за тое, аддаленасьць у часе і прасторы яшчэ болей будзіць успаміны, бо звязаны яны з наймацнейшымі парывамі душы. Двойчы паўтораная страфа гучыць лейтматывам верша:

Так, месцы, дзе гулялі мы з табою,

Дзе нашы мроі, слёз святло пад вязам

Да скону дзён застануцца са мною,

Бо толькі там з табой навек мы разам [3, с. 61].

Кульмінацыйй інтымнай лірыкі Адама Міцкевіча — цыкл «Санеты» або «Любоўныя санеты», напісаны ў 1825 г. Некалькі вершаў цыклу прысвечаны Лауры-Марылі. Зачынны санет «Да Лауры...». Каханне, безнадзейнае, пакутнае, вышэй за зямныя перашкоды, бо яно асвечана вышэйшым законам — нябесным:

Мо з другім пойдзеш ты пад вянец, не са мною.

Толькі ведай, о любая, — што мне хавацца! —

Заручыў Бог душу маю ў небе з тваёю [3, с. 143].

Вобраз каханай рамантызаваны, абрысы рэальнай зямной кабеты страчаны. Яна — ідэал найвышэйшай, духоўнай красы, вартая малітоўнай пашаны. І няхай яна не зьяе «пыхлівай красой» (санет «У цябе не іскрыцца вучонасцю слова...»), усё ж уяўляецца праўдзівай каралевай, прыгажосць якой здольна ўбачыць, аддаць ёй належнае і годна ўславіць толькі асоба, далучаная праз свой талент да духоўных вышыняў, — паэт. Звычайныя зямныя людзі могуць толькі застыць ў бязмоўі, не разумеючы, што сталася. Адчуўшы далучанасьць паэта да красы, натоўп горача вітае яго ў хвіліны ўзрушэння:

І не ведаў ніхто, з-за чаго ўсе пасталі.

Ды паэт падказаў: «Тут анёл пралятаў!»

І віталі яго, хоць не ўсе і пазналі [3, с. 144].

Заклучным акордам легенды можа гучаць верш «Да ***», напісаны ў Альпах у 1829 г. Упэўненасьць героя ў нязломнай моцы пачуцця, што пераадолела ўсе ростані і перашкоды, нарадзіла веру: сапраўднае каханне непераможнае: «Ніколі на свеце мне ўжо не расстацца з табою!» [3, с. 165].

Гэта фінал з бясконцым працягам, бо праз яе — каханую — перад зрокам паэта паўстае Айчына:

На небе замглёным шукаю палярную зорку,
Шукаю Літву маю, дом твой, цябе на падворку [3, с. 166].

Кампазіцыю легенды пра каханне Адама Міцкевіча да Марылі, створаную паэтам у вершах, можна адлюстраваць праз наступную нізку: Марыля-пралеска — Марыля-Лаура — Марыля-Айчына. Лёс вёў паэта ад паэтызацыі роднага, ад захаплення спадчыннай народнай культурай да найлепшых здабыткаў культуры сусветнай і ўваскрашэння найвышэйшага ідэалу праз адзінасутнасны вобраз жанчыны-Айчыны.

Праўдзівай музай Яна Чачота праз усё жыццё была Зося Малёўская, дачка рэктара Віленскага ўніверсітэта, сястра блізкага сябра паэта Францішка. Вершаў, прысвечаных Зосі, багата. Гэта «Зосіны песні»: творы філамацкага перыяду, болей за сто напісаных у турме і ўрэшце паэтычныя пасланні зсылкі з глыбіні Расіі, куды паэт-выгнаннік трапіў з-за актыўнага ўдзелу ў дзейнасці Таварыства філаматаў.

Вершы Чачота вылучаюцца яркім налётам сентыменталізму. Пачуццёвасць, захопленасць дзявочай красой, радасць ці смутныя перажыванні, пакуты — асноўнае ў «Зосіных песнях» шчаслівага філамацкага перыяду.

Да прыкладу — «Песенька на два галасы». Усё вакол асвечана прысутнасцю яе, каханай. Усё мае сэнс толькі таму, што спрычынілася да яе, захапіла яе ўвагу. Ствараецца ўражанне, што пачуццё так і ліецца з паэтычных радкоў, лёгкапыльных, узнёслых. Паўторы, выклічнікі, адмоўны паралелізм набліжаюць твор да песняў народных, ствараюць надзвычай мелодычны рытмічны малюнак:

Ах, не кветка гэта — казка,
Бо яна трымала,
Ах валошка — з красак краска,
Бо яна сарвала [1, с. 43].

Часам, як і Адам Міцкевіч, Ян Чачот скарыстоўвае адкрыты біяграфізм: імя Зося гучыць для паэта дасканалай песняй. «Неяк ля гаю мы з Зосяй лічылі...» — верш, у якім іскрысты гумар, дасціпны жарт пераплятаюцца з шчырым замілаваннем, захапленнем дзявочай красой. У аснове верша — мілы жарт, паэтычная гульня-лічылка. Колькасць палічаных ім і ёю ружаў ніяк не супадае. Як жа хораша развейвае закаханы неўдаваную злосць любай, ставячы яе ў адзін шэраг з кветкавай каралевай:

Тут на мяне Зося аж залавала —
Хоча ўцячы, размаўляць перастала.
«Зося, чакай, не ўцякай, мая міла:
Гэта ж сябе, пэўна, ты не лічыла!» [1, с. 51].

Як заклінанне, як клятва вернасці, гучаць словы паэта, змешчаныя тут жа. Відавочна, напісаныя яны былі напярэдадні высылкі на далёкі Урал: «Зося для мяне найдаражэйшая, заўсёды помніце: Зося наша найдаражэйшая, заўсёды помніце, Зося для нас наймілейшая, заўсёды помніце» [1, с. 321].

Ягоны «грудок» гэтак недаступны сёння, бо — у замежнай Ротніцы. У многіх вершах асабістыя пачуцці аўтара схаваны за рознымі сюжэтамі. Гэтак, у вершы «Трэн» створаны вобраз смутнага рыцара, асуджанага на адзіноту праз нераздзеленае каханне. Так блізкая і так бясконца далёкая, недасяжная:

З адной гаманіў бы ён дзень і век цэлы.

Ды як пераняць яе позірк імклівы,

Салодкі і мройны, ад балю шчаслівы? [1, с. 47].

І Адам Міцкевіч, і Ян Чачот былі тымі высакароднымі рыцарамі, абаронцамі паняволенай Радзімы, што праз усё жыццё пранеслі веру ў яе ўваскрашэнне. У сваіх творах яны заклікаюць маладых людзей вяртацца ў духоўную прастору Літвы-Беларусі.

Спіс літаратуры

1. Адам Міцкевіч і Беларусь / уклад. В. Грыцкевіч; навук. рэд. А. Мальдзіс, Т. Нягодзіш. — Мінск: ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. — 320 с.
2. Адам Міцкевіч і нацыянальныя культуры: матэрыялы IX міжнар. навук. канф. (Мінск, 7–11 верас. 1998 г.) / пад рэд. Н. Давыдзенка, А. Мальдзіс (гал. рэд.). — Мінск: Беларускі кнігазбор, 1998. — 448 с.
3. Багдановіч, І. Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Э. Багдановіч. — Мінск: Бел. нав., 2001. — 387 с.
4. Белакоз, А. Пра 36 беларускіх вершаў Адама Міцкевіча / А. Белакоз // Каб жыла Беларусь: артыкулы, успаміны, інтэрв'ю / А. Белакоз. — Мінск: Беларускі кнігазбор, 2003. — С. 57–58.